

Jolana Darulová

Komunikácia v meste rodovou optikou

Studia Etnologiczne i Antropologiczne 8, 264-270

2004

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jolana Darulová

Univerzita Mateja Bela
Banská Bystrica

Komunikácia v meste rodovou optikou

Problematika statusu a rolí mužov a žien zostávala donedávna na okraji etnologického záujmu. Aj keď bola tradičná rurálna spoločnosť dostatočne spracovaná a postavenie ženy a funkcie muža sa objavujú predovšetkým v prácach, ktoré sa orientovali na výskum patriarchálnej rodiny¹, rodová štruktúra a vzájomné interakcie v rámci nej ostávali na okraji záujmu.

Tzv. ženskej otázke venovali slovenskí etnológovia pozornosť predovšetkým v zborníku z deväťdesiatych rokov *Žena z pohľadu etnológie*² a etnológia participuje aj v niektorých grantoch so „ženskou“ problematikou. Napríklad v interdisciplinárnom projekte „Pamäť žien“, ktorý je zameraný na socialistickú éru.

Problematika postavenia ženy v spoločnosti – tzv. *gender study* – rezonuje aj v spoločenských vedách iba niekoľko posledných desaťročí. Napriek tomu mimoriadne preferovanou, domnievam sa, že okrem iného aj z toho dôvodu, že akoby zaostávala za naliehavými potrebami spoločenskej praxe. Je to jedna z tém, ktorá sa priam uchádza o pozornosť vedeckého výskumu, ale aj praktického riešenia. Problémy zapojenia žien do politiky a občianskeho života, sociálne otázky, ale aj riešenie násillia páchaného na ženách v rodine, znevýhodnenie žien na trhu práce sa pomaly stávajú integrálnou súčasťou vládnej stratégie rodiny.

---

¹ Napríklad M. Botíková: (zostavovateľka), S. Švecová, K. Jakubiková: *Tradicie slovenskej rodiny*. Bratislava 1997.

² *Žena z pohľadu etnológie*. Eds. H. Hlôšková, M. Leščák. Bratislava 1997.

Túto širokú problematiku budeme v štúdií ponímať ako teoretické zdôvodnenie problému – komunikácie, založenej na rodových východiskách, doloženej synchronným výskumom.

Inštitút sociálnych a kultúrnych štúdií Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela, ktorý zastupujem, získal ako partnerské pracovisko v roku 2002 grantový projekt EÚ 5RP s názvom „Gender and governance. The civic participation of women in cooperation countries“. V projekte sa venujeme rodovej problematike a najrôznejším formám a prostriedkom, ktorými sa v spoločnosti etabluje. Počnúc analýzami legislatívnych a politických prípadne spoločenských podmienok pre uplatnenie ženy v spoločnosti, cez enumeráciu politických postov, ktoré sú obsadené ženami – v predchádzajúcom socialistickom a súčasnom demokratickom zriadení – až po hĺbkové rozhovory so zástupkyňami mimovládnych organizácií (MVO) a ženskými osobnosťami verejno-politického života. V súčasnosti prebieha výskum posledne zmienenej okruhu, takže môj príspevok bude iba úvodným.

Na príklade občianskych združení v meste poukážeme na žensky determinované ne/komunikácie.

Najprv niekoľko slov k terminológii. Termín *gender* používame na označenie skupiny vlastností a chovaní formovaných kultúrou, spojených s obrazom muža a ženy. Sociologický, ale aj etnologický prístup vychádza z práce Margaret Meadovej *Sex and Temperament...*³, ktorá stavia na tom, že pohlavie je biologická charakteristika, kdežto *gender* je spoločenskou konštrukciou. Biologicky danú asymetriu medzi mužom a ženou⁴, počnúc socializáciou dieťaťa, spoločnosť posilňuje. Toto označenie „rod“ nie je však celkom adekvátne pre slovenské, ale aj české podmienky, a navodzuje isté nepresné súvislosti, preto sa častejšie používa pojem *gender*, ktorý sa preberá v pôvodnom tvare a dokonca v českých prácach sa aj ohýba: *genderizovať*, *genderizácia* a pod. Rod chápe súčasná spisba „ako kultúrne definovaný a konštruovaný súbor vlastností a správania pripísaných žene alebo mužovi“. V definovaní rodových rolí hrá teda rozhodujúcu úlohu spoločnosť.

Koncepcia *gender* – *gender study*, ale aj „feministická antropológia“, či antropológia *of women*, ďalej zdôrazňuje kategórie kontrastujúcich charakteristík s označením „feminné“, či „maskulinne“, ktoré odrážajú očakávania spojené s rolami muža alebo ženy. Rozlíšenie medzi „mužským“ a „ženským“ sú z pohľadu *gender* definované kultúrne a sú teda vysoko variabilné. Na rozdiel od pohlavia, ktoré je univerzálnou kategóriou a nemení sa podľa času a miesta pôsobenia, *gender* vyjadruje, že veľmi rozdielne názory na primerané chovanie žien a mužov môžu mať tak rôzne spoločnosti, ako aj tie isté spoločnosti v rôznych

³ M. Mead: *Sex and Temperament in Three Primitive Societies*. New York 1935.

⁴ A. Navrátilová: *Role ženy v obradní kultúre*. In: *Žena z pohľadu etnológie*. Eds. H. Hlôšková, M. Leščák. Bratislava 1998, s. 20–25.

časových obdobiach, ale aj odlišné skupiny v rámci tej istej spoločnosti⁵ v synchrónnom priereze. Inými slovami – odlišný ženský a mužský životný údel, ich rozdielne postavenie v spoločnosti sú kultúrne a sociálne podmienené a konštruované.

Pri analyzovaní doterajšej slovenskej produkcie ku gender study rezonuje niekoľko faktov:

- 1) hľadanie tém, v ktorých je rodová problematika prítomná,
- 3) obmedzovanie rodovej problematiky na problematiku žien,
- 4) frekventovanosť niektorých tematických okruhov, ktoré môžeme zatriediť do dvoch veľkých skupín: a) týkajúcich sa sexu, sexuálneho zneužívania, homoseksuality, b) porovnávaní sveta žien a sveta mužov.

Ku formám komunikácie

1) Na národnej úrovni sa realizuje prvá forma sprostredkovania ženskej problematiky takými metodami, akými sú denná tlač, televízia, odborné a populárne časopisy. V masmediálnej sfére frekventujú a dominujú najmä otázky rovnakých šancí žien v politike, kritizovaných „ako nerovnosť príležitosti mužov a žien“; verejne sa diskutujú volebné zákony, v snahe zabezpečenia „rodovej rovnosti“ diskutuje sa otázka kvot (pevného percentuálneho zastúpenia žien). Frekvencia týchto tém sa zvyšuje v predvolebnom období. Špecifickou formou sprostredkovania „ženskej problematiky“ sú tzv. ženské časopisy, ktoré sa po roku 1989 zviaznásobili („Eva“, „Ema“...). Najmasovejší dopad má populárny časopis „Slovenka“, ktorý oslovuje niekoľko desiatok rokov ženy všetkých vekových kategórií a sociálnych i záujmových skupín. Bežnými témami sú rodina, výchova detí, zdravie, krása, ale pravidelnými sa stali reportáže zo života a práce významných žien – političiek. Feministická produkcia sa sústreďuje do samostatného feministického časopisu „Aspekt“, ktorý vydáva záujmové združenie žien „Aspekt“ (pod vedením redakčného matronátu). Časopis je svojim obsahom vysoko odborný, uverejňuje vedecké štúdie zahraničných feministických autoriek doplnené literárnou tvorbou. Vychádza vo veľmi veľkom rozsahu dvakrát do roka, pričom je každé číslo venované samostatnej téme: písanie žien a feministická literárnovedná reflexia, ženy a moc, lesbická existencia, strachy a bariéry, ľudské práva a ženy (sebaúcta, sexuálne obťažovanie), ženské telo, myslenie žien, násilie, priestory žien, osobné je politické, materstvo, d(r)ámy, nerodíme sa ako ženy, stávame sa nimi, patriarchát... Spravidla oslovuje vyššie vzdelanostné vrstvy.

2) Ďalšími významnými mediátormi „ženskej problematiky“ sú knižné diela, ktoré je možné dešifrovať z hľadiska posolstva, ktoré čitateľkám sprostredkujú, ako aj z hľadiska samotných autoriek. Do prvej skupiny patria diela, v ktorých je príznačný príklon k západným kultúrnym vzorom, v zmysle vytvárania obrazu ženského ideálu. Možno ho hodnotiť sloganom – krásna (aj za cenu plastických

⁵ Kolektív: *Veľký sociologický slovník*. Praha 1996, s. 337–338.

operácií), večne mladá, atraktívna a úspešná. Autorkami takto orientovaných prác sú médiami vytvárané hviezdy (TV-moderátorky)⁶. Do druhej skupiny patria práce, ktoré vznikli pod dohľadom sociologicky zameraných odborníkov. Je to predovšetkým odbornovo-populárne ladené dielo *Krehká sila*⁷, zostavené z výpovedí a autobiografií žien. Samostatnú skupinu tvorí produkcia ženskej vlastnej aj prekladovej beletristickej tvorby.

3) Na miestnej úrovni – spravidla mestskej úrovni – pôsobia občianske združenia založené na báze genderového aspektu.

Tu je na základe výskumov možné konkretizovať komunikačné siete, ich popularitu v konkrétnom meste, aktivity a spoluprácu so ženami. Mimovládne organizácie možno charakterizovať z hľadiska názvu, z hľadiska obsahu činnosti, z hľadiska napojenia na medzinárodnú sieť organizácií.

Inštitucionálnu bázu na Slovensku reprezentujú po roku 1989 ŽENY ZDRUŽENÉ V ALIANCII ŽIEN SLOVENSKA. Medzi základné ciele ich pôsobnosti patria iniciatívy, spojené so socio-kultúrnymi transformačnými procesmi. Zástupkyne tejto aliancie sa deklarujú „aktívnou súčasťou procesu spoločenskej zmeny“. Väčšina žien sa už pred rokom 1989 aktívne zapájala do občianskeho života, najmä prostredníctvom Slovenského zväzu ochrancov prírody a krajiny (SZOPK), ktorý sa snažil v rámci ochrany krajiny brániť aj kvalitu života a práva človeka⁸.

Analyzovali sme 61 mimovládnych organizácií (registrovaných od roku 2000)⁹. Z uvedeného počtu sú 3 nadácie, 52 občianskych združení, 3 neinvestičné fondy a 3 neziskové organizácie. Z nich 15 mimovládnych organizácií pôsobí v Bratislave a ostatné vo väčších či menších mestách celého Slovenska. Všetky mimovládne organizácie so ženským programom sú vo všeobecnosti zamerané na cieľovú populačnú skupinu ženy. Vznikli s cieľom presadiť sociálne a spoločensko-právne zlepšenie podmienok života žien. Venujú sa širokému spektru činností: od aktívneho zapájania žien do spoločenského života, podporovania vlastnej podnikateľskej činnosti, presadzovania požiadaviek žien spojených s ich materským poslaním, sledovania práv žien a ich dodržiavania, vystupovania proti diskriminácii žien až po podporu všestranného vzdelanostného a kultúrneho rozvoja žien.

---

⁶ Ide napr. o knižné práce: E. Tekelyová: *Byť ženou je úžasné*. Bratislava 1998; E a d e m: *Byť milovaná je úžasné*. Bratislava 2000; A. Heribanová: *Vždy s úsmevom*. Bratislava 2000, a pod.

⁷ *Krehká sila. Dvadsať rozhovorov o životných cestách žien*. Ed. Z. Bútorová. Bratislava 2001.

⁸ A. Navrátilová: *Role ženy v obradní kultúre*. In: *Žena z pohľadu etnológie*. Eds. H. Hlôšková, M. Leščák. Bratislava 1998, s. 20–25.

⁹ Podľa publikácie *Adresár mimovládnych organizácií so ženským programom v Slovenskej republike*. Bratislava 2000.

Vzhľadom na konkretizáciu cieľov a činností analyzované mimovládne organizácie môžeme charakterizovať nasledujúco:

- 1) 29 MVO presadzuje všeobecnú prioritnú účasť žien vo verejnom a podnikateľskom živote, plus 3 v súčinnosti s podnikateľskými aktivitami, 1 v súčinnosti so vzdelávaním a 1 so sociálnou a zdravotnou pomocou,
- 2) aktivita 10 MVO spočíva v podpore profesijnej (sudkyne, vedkyne, podnikateľky, ženy v riadiacich funkciách, policajtky, ženy v armáde...),
- 3) aktivita 4 MVO má charakter zdravotnej pomoci so zameraním na cieľové skupiny žien alkoholičiek, drogovovo závislých a chorých na rakovinu,
- 4) 6 MVO so zameraním na pomoc matkám na materskej dovolenke,
- 5) 5 MVO poskytuje sociálnu pomoc,
- 6) iné, napr. rómske, kultúrne, kresťanské, vzdelávacie (z toho dve zamerané na šírenie feministických teórií) a pod.

Uvediem niekoľko konkrétnych príkladov:

názov

Združenie prislušníčok Policajného zboru Slovenskej republiky

Profesionálne ženy – Asociácia Fórum žien 2000

Konzorcium Urobme TO!

vznik

Vzniklo v roku 1999 ako občianske združenie. Členská základňa je vytváraná v rámci celej SR prostredníctvom kontaktných osôb za každý kraj.

MVO Profesionálne ženy vznikli v roku 1995.

činnosť

Združenie prislušníčok Policajného zboru vzniklo s cieľom pomáhať ženám – policajtkám pri výkone náročnej práce, organizovať vzdelávacie aktivity a stretnutia, ktorých obsahom je výmena skúseností pri riešení problémových oblastí týkajúcich sa žien – policajtiiek. Hlavným zámerom je rovnosť príležitostí.

Ženy – policajtky svojou činnosťou chcú prispieť k lepšej spokojnosti občanov s prácou policie, k zvýšeniu jej dôveryhodnosti v očiach verejnosti, preto sa chcú podieľať na skvalitňovaní jej kontaktu s verejnosťou.

Združenie prislušníčok PZ je nezávislé občianske združenie policajtiiek policajných služieb bez rozdielu postavenia. Aktivity smerujú do radov policie.

Venujú sa najmä problematike vyššieho zastúpenia žien v politike a verejnom živote SR a problematike rovnosti príležitostí žien a mužov.

Združenie prislušníčok Policajného zboru je súčasťou Európskej siete policajtiiek – ENP. Organizačnými zložkami Profesionálnych žien sú Kluby (Bratislava, Poprad, Senica, Nitra, Trenčín) a Demokratický inštitút profesionálnych žien – vzdelávacie aktivity pre prípravu žien pre vstup do politiky, verejného života a podnikania.

Sú iniciátorom predvolebnej výzvy: 30 percent žien do politiky. Túto iniciatívu formalizovali založením Asociácie Fórum žien 2000, ktorá spája 31 mimovládnych organizácií z celého Slovenska a predstavuje silnú podporu pre presadenie tejto myšlienky a vytvára priestor pre spoluprácu a sieťovanie žien na Slovensku.

Svoje ciele presadzujú prostredníctvom konferencií, seminárov, stretnutí s politikmi a reprezentantmi regiónov, lobovaním, tréningmi, účasťou v medzinárodných projektoch a pod.

Hlavné ciele konzorcia Urobme TO!

1. Posilniť účasť žien na verejnom živote – v riadení, v politickom živote, v ovplyvňovaní legislatívy.
2. Koordinácia a spájanie existujúcich projektov a podpora nových aktivít zaoberajúcich sa ochranou a právami žien.
3. Presadzovanie zákonov na lokálnej, regionálnej úrovni. Politická činnosť a lobbying. Jednou z najdôležitejších priorít konzorcia je rozšírenie poslania a cieľov z centra Urobme TO! (UT!) do regiónov prostredníctvom regionálnych koordinačných centier.
Konzorcium UT! iniciovalo založenie Komisie pre rovnosť príležitostí pri Výbore Národnej rady SR pre ľudské práva, národnosti a postavenia žien.

Záver a zovšeobecnenia

Je zaujímavé, že z hľadiska obsahu sledovaného komunikátu (ženskej problematiky) prebieha pozornosť po dvoch linkách: tou prvou je kampaň namierená na pestovanie zdravia a fyzickej krásy. V rámci nej sa v posledných rokoch v takmer každom meste i na väčších sídliskách vytvorili podmienky pre ženské aktivity, súvisiace s pestovaním telesnej krásy (fitnes centrá, soláriá, salóny krásy, spojené s deťmi ale aj so zmenou životného štýlu). Táto línia má masový charakter. Tou druhou je viacnásobne dôležitejšia a vážnejšia línia a tou sú otázky postavenia ženy v rodine a spoločnosti. Vzhľadom k tomu, že ich riešenie v konkrétnych lokalitách – v mestách preberajú záujmovo diferencované občianske združenia, javia sa tieto ako menej populárne, oslovujúce rôzne cieľové skupiny žien.

Mimovládne organizácie charakterizuje na jednej strane početnosť a na druhej pomerne nízka úroveň koordinovanosti. Okrem konkrétnych cieľov, ktoré tieto organizácie plnia však vidíme ich veľký význam predovšetkým v komunikácii a v šírení (skoro by som povedala osvety) filozofie rovnosti príležitostí žien a mužov. Pretože rodové vnímanie spoločnosti nie je vžitú ani u všetkých žien, nieto u mužov: niektoré ženy odmietajú komunikáciu prostredníctvom ženských združení. Toto negatívne vnímanie a nechť komunikovať môžu mať niekoľko dôvodov: po prvé – spokojnosť a dobré skúsenosti s osobným presadzovaním sa v súkromí a vo verejnom živote a po druhé – vžitý kultúrny model s akceptovanou rodovou del'bou: žena a jej poslanie v rodine, domácnosti a v súvislosti s materstvom a výchovou detí a muž – hlava rodiny, stotožnený so životelom rodiny. Za ďalšie negatívum, ktoré sa podpisuje pod nižšiu mieru prijímania línie je samotný termín feminizmus, ktorým spoločnosť zastrešuje celú ženskú problematiku a ktorý je v spoločnosti spájaný s nie vždy najpozitívnejšími konotáciami.

Miejsce komunikacji z perspektywy *gender study*

Streszczenie

Problemy społeczne związane z włączaniem kobiet w politykę oraz działalność obywatelską, jak i zagadnienia przemocy względem kobiet w rodzinie czy ich dyskryminacja na rynku pracy stają się stopniowo integralną częścią rządowej strategii dotyczącej rodziny. Tak zwana problematyka kobieca wchodzi w dyskurs publiczny kilkoma drogami: (1) na płaszczyźnie ogólnonarodowej najszerzą formę jej popularyzowania stanowią takie media, jak prasa codzienna, telewizja, czasopisma fachowe i popularne; (2) ważną rolę w upowszechnianiu wspomnianych kwestii odgrywają również książki, które można deszyfrować pod względem przesłania, jakie niosą czytelnikom o ich autorach (autorkach); (3) w przestrzeni miejsca zamieszkania – zwykle miasta – funkcjonują stowarzyszenia obywatelskie, których działalność jest oparta na przesłance *gender study*.

Badania empiryczne tej problematyki stwarzają możliwość skonkretyzowania społecznych sieci komunikacyjnych, ich powszechności w konkretnym miejscu, działalności i współpracy z nimi kobiet.

A place of communication from the perspective of *gender study*

Summary

Social problems associated with the participation of women in politics and citizen activity, as well as the issues of family violence against women or their discrimination in the employment market are slowly becoming an integral part of the government family strategy. The so-called women's issues enter the public discourse by the following means: (1) daily newspapers, television, professional and popular magazines – at the nation-wide level as the greatest form of popularization; (2) books, which can be decoded in terms of a message carried to the readers about the authors; (3) in the space of place of inhabitation – usually cities – citizen associations, the activity of which is based on a gender premise.

The empirical research into these problems creates an opportunity of specifying the social networks of communication, their commonality in a concrete place of activity and cooperation with women.